

Trøstebokens lidende og opphøyde tjener og dens ekko i NT

Egil Sjaastad
Dosent Fjellhaug Internasjonale Høgskole
esjaastad@fjellhaug.no

Resumé

NT siterer GT-tekster ganske ofte. Men forbindelsen mellom GT og NT lar seg ikke begrense til sitater. Nei, Jesus og apostlene 'levde i' GT. De frydet seg over at GTs frelseshistorie hadde nådd sitt mål med Jesu komme og hans frelsergjerning. Hovedsaken i artikkelen er, at tekstene om den lidende og seirende tjeneren hos profeten Jesaja er som et mønster når Jesu person og verk skal beskrives. Ekkoet av Jes 53 finnes overalt! Guds frelsesplan i Kristus er realisert- i pakt med denne profetien.

Derfor er det en eneste vei å unnfly forbannelsen: Å tro og med fast tillit si: Du Kristus er min synd og min forbannelse ... Så lenge synden, døden og forbannelsen forblir i oss, fordømmer synden, dører døden og forbanner forbannelsen oss. Men når de overføres på Kristus, blir det som var vårt, hans eget, og det som var hans blir vårt. Derfor skal vi i all anfektelse lære å overføre synden, døden, forbannelsen og alt som plager oss av ondt, fra oss på Kristus. For han bærer virkelig all vår nød, da Gud Fader, som Jesaja sier, har lagt alle våre misgjerninger over på ham. (Luther 1981:387)

Disse ordene av Luther finnes i hans kommentar til Gal 3,13–14¹. Han knytter, som vi ser, Gal 3 og Jes 53 tett sammen. De handler om samme sak. Forbannelsen som Kristus tar på seg ifølge Gal 3, er identisk med den straffen den lidende tjeneren måtte bære ifølge Jes 53.

Keywords

GT / NT - Lidelsens vei for Jesus - Stedfortredende soning - Seier over synden og døden - Sterke ekko fra Jes 53.

Trøsteboken og sangene om den lidende tjener

Jes 40–55 kalles trøsteboken. Den rammes inn av innledningens trøsterop, *Trøst, trøst mitt folk* (Jes 40,1) og det siste kapitlets løfte om en ny og evig pakt med folket. Gud vil gi dem *Dauids rike nåde, den visse* (Jes 55,3). Dette siste løftet etterfølges av et utsagn om den nye David, *Se, til et vitne for folkeslag har jeg satt ham, til en fyrste og en hersker over folkeslag*. Fangene i Babylon skal få regne

¹ Martin Luther i Store Galaterbrevkommentaren I, utgitt av Credo Forlag, København, 1981, s. 387.

med en frelseskonge, en ny David, en som formidler *den rike nåde*. Vi står overfor et typisk Messias-utsagn.

Men det er store forskjeller på den *nye* David og den *første* David. Den gjenopprettelsens tid som den nye David bringer, skal ikke komme ved militær makt eller ved politisk diplomati. Tilslutningen til kongen skjer frivillig (Jes 55,5).

De mest særpregede tekstene i trøsteboken er de fire såkalte *sangene om Herrens lidende tjener* (Jes 42,1–4; 49,1–6; 50,4–6 og 52,13–53 12). De sangene har sitt helt spesielle innhold.² Men konteksten er trøsteboken som helhet. Utblikket framover mot en kommende seierherre binder dem sammen med resten av trøsteboken. Budskapet om *David's rike nåde*, den visse og nådebudskapet til syndere i Jes 53 er begge knyttet til den kommende seierherren. Fyrsten og herskeren som omtales i Jes 55,4 er samme person som sangenes lidende (og seirende) tjener.³

Hovedmotivet i trøsteboken er at fangene i Babel skal få komme hjem til sitt land. Grunnleggeren av det persiske storrike, kong Kyros, har muliggjort denne endring i deres livsvilkår. Kyros selv forstår ikke at han er opphøyet til sin mektige posisjon av Israels Gud, historiens Herre. Men store ting skal skje. Resultatet skal få folkeslagene til å innse at alene Israels Gud er Gud. Ekkoet av disse begivenhetene skal lyde over hele verden (Jes 41,2-3; 44,8–45.2).

Men hvordan kan noen tusen jøders hjemkomst få en slik religiøs betydning for folkeslagene?

Svaret på dette fører oss egentlig inn i et nytt plan i trøsteboken. Der finner vi nettopp ham som ovenfor kalles fyrste og hersker, den nye David. Det er denne personen som skal bringe kunnskapen om Gud ut til folkene. Denne herskeren er samtidig den lidende Herrens tjener – han som blir høyt opphøyet. To ganger introduseres han med uttrykket *Se!* (Jes 42,1 og 52,13)

Jesajatekster som hører sammen

Også utenfor Trøsteboken, f.eks. i Jes 61,1–4, finner vi et gledens budskap til mennesker i krise. En person med en særlig åndsutrustning trer fram på arenaen. Han taler med en inderlig hyrdeomsorg – i jeg-form – og innleder talen med uttrykk som minner sterkt om to andre tekster i Jesajaboken.

a) Jes 11,1ff om Messias som et rotskudd av Isaïs stamme

b) Jes 42,1ff – den første tjenersangen i Trøsteboken.

² Den første som for alvor avgrenset og grupperte disse fire tekstene som en egen gruppe *sanger om den lidende tjener* var Bernhard Duhm i boken *Das Buch Jesaja*, Göttingen (3. opplag kom i 1914). Her hevdet han at det i trøsteboken finnes ett sett tjenertekster som er forfattet av den såkalte Devterojesaja. I disse tekstene er tjeneren kollektivt forstått, som *folket*. Her er tjeneren passiv og horisonten er nasjonal. I de øvrige fire tekstene er tjeneren et anonymt individ og siktet er universelt. I følge Duhm er disse tekstene (som han altså kalte *sangene om den lidende tjene*) senere tilføyelser. Vi kan ikke følge Duhm i spørsmålet om datering og forfatterskap. Men at disse fire tekstene står i en særstilling, er det allmenn enighet om.

³ F.F.Bruce argumenterer sterkt for denne forståelsen i boken som i svensk oversettelse heter *Det som är sagt, Nya Testamentets tolkning av motiv i Gamla testamente*, EFS-förlaget, Stockholm.

Det som særlig knytter disse tre tekstene sammen er poengteringen av *åndsutrustningen*. I Herrens kraft, salvet av hans Ånd, skal denne personen tre fram med forløsningens ord til de bundne. Herren har salvet ham. *Salvet* har etter grunnteksten samme rot som begrepet Messias.

Jes 61 skildrer også en annen type virksomhet enn den Kyros drev. Her er det ikke militær/politisk innsats som trer fram for oss. Frelseskongen har et frigjørende og godt budskap. Han tar seg av dem som bærer på en hjertenød. Riktignok er det også tale om en hevners dag. Men han henvender seg til alle som har et sønderbrutt hjerte. Han vil ta seg av dem – i nåde. Hans virkemåte minner om den som omtales i 42,2–4: Han skal gå fram med varsomhet, brutalitet er fjernt fra hans virkemåte. Han skal ikke knuse et knekket rør.

Inn i denne dobbelthet av samtidsbegivenheter og framtidsperspektiver (knyttet til et kommende fredsrike med en kommende frelserskikkelse) finner vi altså den aller viktigste tjenerteksten, Jes 52,13–53,12. Vi ser konturene av en kommende forløsning ved en kommende forløser – ikke bare for Israel, men for folkeslagene.

Dypt fornedret – høyt opphøyet.

Summarisk gjennomgang av Jes 52,13–53,12.

Sangens innledning dreier seg om tjenerens oppsiktsvekkende høyhet (52,13–15). Denne høyhet har å gjøre med hans visdom. Men straks trekkes hans fornedrelse inn i synsfeltet. Også denne er oppsiktsvekkende og skaper forundring. Han var ille tilredt og elendig. Men det er altså denne personen som skal *bestenke* mange folkeslag. Uttrykket innebærer at han renser mennesker for synd.⁴

Også avslutningen av sangen (53,10–12) har dette dobbeltperspektiv. Den gir et eschatologisk utblikk fram mot hans seier og opphøyelse. Samtidig ser den tilbake på hans lidelse. Den var en uunngåelig del av hans tjeneste. Det var Gud selv som knuste ham (v. 10). Opphøyelsen skjer på grunnlag av lidelsen. *Fordi hans sjel har hatt møye* (53,11) skal han få en så avgjørende posisjon blant «de mange». Fordi han uttømte sin sjel til døden – *derfor vil jeg gi ham de mange til del* (53,12). Hans død er å betrakte som et skyldoffer (hebr. *asjam*), et offer til gjenopprettelse.⁵ Her er en språkføring som mer er hentet fra tempeltjenesten enn fra kongens hoff. Tjeneren ble ofret for at *vi* eller *de mange* skulle få fred og få leve i nådepakten med Gud. Han gjør ved sitt soningsverk *de mange* rettferdige (v. 11). Dette gjør han frivillig. Han var ikke bare den passive som ble drept. Han *uttømte* selv aktivt *sin sjel til døden* (v. 12).

De to avsnittene vi her har referert, innrammer midtpartiet av sangen (53,1–9). Fra profetens ståsted er denne delen grammatisk sett *ferdig fortid*. Her følger vi tjeneren inn i ulike sider ved hans dype fornedrelse. I v. 1 aner vi vantroen. Tjenerens frelsende gjerning gjennom fornedrelse og opphøyelse vil ikke uten videre blir trodd av alle. Hans utgangspunkt er ynkelig, som et rotskudd av tørr jord (v.

⁴ Erlandsson, s. 18. Se også Valen, Karsten, *Framtid og håp*, Lunde Forlag, Oslo 2001, s. 86.

⁵ Både Valen og David Wenham – i sin bok *The Book of Leviticus*, Hodder and Stoughton, London, 1979 – argumenterer for at ordet *asjam* som brukes i v. 10 er et offer ment å gjenopprette det krenkede gudsforhold. Det fjerner skylden og gir oppreisning ved at *synden blir betalt for*, se Valen s. 87.

2). At Herren nettopp ved denne ynkelige figuren *åpenbarer sin arm* (sin frelsende makt), kommer ikke til å bli forstått. Det er et både – og i folks reaksjon: Både skepsis og tilbedelse.⁶

Det ligger en tone av selvanklage fra profeten og fra dem som fører ordet sammen med ham i v. 3-4: *Vi aktet ham for intet ..., vi aktet ham for plaget, slått av Gud⁷ og gjort elendig*. Dette var jo i en forstand faktisk sannheten. Men vi visste ikke hvem han egentlig var! Senere kommer det nærmest som en syndsbekjennelse: *... vi for vill ... vi vendte oss hver sin vei ...* (v. 6).

Men han er mer enn martyr. Han er mer enn en som kjemper for en sak han tror på. Han er ikke bare en som betaler prisen for noe han kjemper for, jfr. makkabeerbokens martyrer. Nei, Gud selv handler med ham i vrede (v. 6, se også v. 10). Han lar ham føre inn i lidelse og død for våre misgjerningers skyld (v. 5, 6 og 9). Sammen med misgjerningene tar han seg av all vår nød (syndefallets følger: piner og sykdom, v. 4). Han er selv uskyldig (v. 9). Han er, som sluttavsnittet uttrykker det, den rettferdige tjener (v. 11). Men denne rettferdige og uskyldige føres bort som et lam for å slaktes (v. 7).

Midtpartiet har preg av en *ve-klage* over ham. Det er formelt beslektet med klagesalmene. Men i Jes 53 dreier det seg om noe enestående. Her er det tale om *en stedfortredende straffelidelse*. Den utføres av en som selv er uten skyld i det han straffes for.

Guds hensikt med tjenerens fornedrelse gjelder *oss*. Hele fem ganger er tjenerens rolle som stedfortreder for oss understreket i v. 4–5. Det var *våre* sykdommer, *våre* piner, *våre* overtredelser, *våre* misgjerninger *vår* straff han bar.

Hvem er disse som profeten identifiserer seg med? Tydeligvis ikke bare Israelsfolket. Rammen for Israel sprenges allerede i 52,15, der det er snakk om *alle folkeslag*, og i avslutningen brukes uttrykket *de mange* tre ganger (53,11 og 12). Det er en hebraisme og betyr *alle*. *Vi* og *de mange* inkluderer både jøder og hedninger.

Dette er det dypeste perspektiv i trøsteboken. Her ligger årsaken til at ekkoet fra denne boken kommer til å nå hedningene! *Davids rike nåde, den visse* kommer ikke til å stanse ved Israels grenser. Som det sies i den andre sangen om Herrens tjener: *Det er for lite at du er min tjener til å gjenreise Jakobs stammer og føre den frelste rest av Israel tilbake. Så vil jeg da gjøre deg til et lys for hedningefolkene, for at min frelse må nå til jordens ende* (Jes 49,6).

Det har vært mange forsøk på å vise at tjeneren i Jes 53 ikke er noen framtidig Messias-skikkelse, men en person eller en gruppe personer i samtiden.⁸

⁶ Karsten Valen oppsummerer i noen enkle punkter budskapet i Jes 53 i sin bok s. 88f.

⁷ Jfr *forbannet* i Gal 3,13. Også der er Gud det logiske subjekt: Gud selv har forbannet ham.

⁸ I følge Knud Jeppesen i artikkelen *Herrens lidende tjener i historien og i tradisjonshistorien* (i Jeppesen og Cryer (red), *Tekster og tolkninger – ti studier i Det gamle Testamente*, Anis forlag, Århus, 1986) er det i tidens løp etter Duhm fremsatt omtrent tjue ulike forslag på hvem denne tjeneren kunne være (underforstått hvilken person i samtiden det dreier seg om). Sporene fra denne perioden i forskningshistorien skremmer, sier han (s. 123). Selv hevder han at teksten inneslutter i seg både kollektive og individuelle trekk, og at ingen enkeltperson i samtiden går inn i den rollen som her skildres.

Noen legger vekt på at tjeneren i 49,3 tiltales som Israel. Det har ført til en kollektiv tolkning av tjeneren. For så vidt er det et poeng i den tolkningen. Tjeneren representerer folket. Han er så å si personifiseringen av folket.⁹ Denne tolkningen strander imidlertid på at han samtidig er *skilt fra* folket og står *overfor* dem.

Andre har forsøkt å finne den lidende tjeneren i en mindre gruppe innen Israel, andre igjen har tenkt seg profeten selv (som den etiopiske hoffmannen antydte for Filip, Apg 8,34), andre profeten Jeremia, profeten Esekial osv.

Gjennom kontakten med andre tekster i Jesaja mener vi allerede å ha begrunnet en messiansk tolkning av Jes 53. Teksten føyer seg inn rekken av profetiske utblikk mot den nye David, frelseskongen. Han kalles her Herrens tjener. Han er identisk med ham som også skal realisere innholdet i de typiske Messiasprofetiene – bl.a de som finnes i Jes 7,14; 9,6; 11,1-4. Det er bare kongen (den nye David, frelseskongen) som (lik som tjeneren her) kan bli identifisert med sitt folk og samtidig være skilt fra det. Bare han kan ta seg av folkets sak like til døden. Kongen er Guds representant overfor folket og folkets representant overfor Gud.

Som vi har sett er Messiasprofetiene ofte forankret i historiske forhold i samtiden. Profetene tok utgangspunkt i enkeltheter fra kongens virke i samtiden og fra ulike ordninger i det politiske og religiøse liv (f.eks. offertjenesten). På denne bakgrunnen tegnet de – under Åndens inspirasjon – ulike trekk i bildet av den kommende og fullkomne Messias.¹⁰ Den siste tjenersangens bidrag er her helt fundamentalt. Den dreier seg om Messias' oppgave som forsoner og midler mellom mennesket og Gud selv. Når dette er ført til ende, skal han opphøyes til posisjon ingen andre har hatt eller kan ha.

Messiastekstene – inkludert Jes 53,13-53,12 – har dimensjoner ved seg som ingen davidide (konge i Davidslekten) kunne virkeliggjøre. Skildringene sprenger rammene for det som kan oppfylles innenfor en ordinær jordisk virkelighet. Dette gjelder ikke minst sangene om den lidende tjener.¹¹ I lys av trøsteboken som helhet – og i lys av GT for øvrig – gir Jes 53,13-53,12 et utblikk mot en som skulle gå lidelsens vei i fornedrelse for våre synders skyld. Derigjennom skulle han vinne seg posisjonen som seierherren, den aller høyeste. Jesu og apostlenes messianske tolkning har sitt grunnlag i tekstene: Profeten taler om Jesus.

⁹ Oscar Cullmann har i sine undersøkelser lagt stor vekt på at frelseshistoriens løfter beveger seg fra de mange (Adams ætt) via en stadig innsnevring (Abrahams ætt, Judas ætt, Davids ætt) til den ene (Messias) Se *The Christology of the New Testament*, SCM PRESS LTD, London 1963.

¹⁰ Valen bruker gjerne begrepene motiver, mønstre, forbilder om disse personer og ordninger, se f.eks. hans bok s. 74 og s. 146.

¹¹ Det som her er sagt, kommer allerede til syne i den grunnleggende Davids sønn-profetien i 2.Sam 7,12ff. Her er enkelttrekk som passer på kongen og enkelttrekk som ingen ordinær konge kunne realisere. I tekstene Jes 7,14 og 9,6 blir dette svært tydelig. Leserne allerede i den første tiden måtte undres: Her sprenges alle rammen for et vanlig menneske og dets virksomhet. Messias er et menneske, men er samtidig guddommelig. Tekstene peker framover mot en absolut nystart, et nyskudd som riktignok kommer av samme rot som David (Isais rot), jfr. Jes 11,1ff.

Hvordan finne den lidende tjeneren i evangelietekstene?

Når vi nå nærmere skal undersøke hvordan Jes 53,13-53,12 avspeiles i evangeliene, vil vi skjelne mellom direkte sitater, klare allusjoner – og tekster som avslører at både Jesus selv og forfatterne lever og ånder i selve hovedbudskapet i Jes 53,13-53,12 (uten at de direkte siterer eller alluderer til teksten). Det er nemlig ikke mulig å vurdere betydningen av denne teksten som tolkningsnøkkel til Jesu død og opphøyelse bare på grunnlag av sitater eller allusjoner. Antallet sitater og allusjoner ikke uten videre uttrykk for *betydningen* eller *tyngden* av den sak som omhandles. Teksten har gått NTs forfattere så sterkt i blodet at de lever og ånder i den – uten å finne det nødvendig å sitere den! Vi bør derfor heller spørre i hvilken grad *NTs kristologi og frelseslære avspeiler selve teologien i Jes 53*.

Jes 53 i utsagn av Jesus selv

Jesus fant seg selv i GT, den saken er udiskutabel.¹² For ham er Skriften en absolutt autoritet, den kan ikke gjøres ugyldig (Joh 10,35), og den vitner om ham selv (Luk 24,27; Joh 5,39-40). Synagogeforsamlingen i Nasaret ble nok sjokkert den gangen Jesus, en av byens sønner, tok ordet i synagogegudstjenesten. Han siterte Jes 61,1-4 om seg selv og sa til dem: *I dag er dette Skriftens ord blitt oppfylt for ørene deres*. (Luk 4,21). Denne sabbaten i Nasaret viser med ettertrykk at Jesus ikke bare levde i Skriften. Han forsto seg selv og sitt oppdrag i lys av Messiasprofetiene.

Med andre ord: Allerede ved sin offentlige framtrede ser Jesus ut til å være seg bevisst at han er Messias. Men han deler ikke folkets Messiasforventninger. Han kommer til å oppfylle profetiene om Messias ved å gå den veien som tekstene om den lidende tjener har staket ut! Alt tyder på at Jesus var seg dette bevisst før Johannes-dåpen. I forkant av dåpshandlingen sa han: *La det nå skje! For slik er det riktig av oss å fullføre all rettferdighet* (Matt 3,15). Han mener åpenbart at dåpen hører til Guds plan med hans liv. Den *må fullføres*. Han står under et guddommelig *må*, jf. hans første lidelsesforutsigelse (Matt 16,21-23). Dette *må* gir seg ut fra Skriften (Luk 24,44).

Hva skjedde? Jo, *det* skjedde som den første sangen om den lidende tjener skildrer. Ånden kom ned og over ham (Jes 42,1-4), og himmelrøsten proklamerte ham i pakt med tjenersangen som *den elskede*, den som Gud *har behag i*. Her er han! Eneste reelle forskjellen er at himmelrøsten brukte uttrykket *min sønn* fra Salme 2, ikke *min tjener* fra Jes 42. Salme 2 er en kongesalme med framtidsperspektiv. Dermed knyttes tjenerprofetien og kongeprofetien sammen. Den messianske tolkningen av tjeneren tydeliggjøres.

Det var først etter sin dåp at Jesus sto offentlig fram og begynte å tale og handle i pakt med åndstrustningen og himmelrøstens proklamasjon. Da hadde han også seiret over Satan i ørkenen. Han trådte fram med en selvbevissthet som vitnet om at han betrakter seg som profetienes oppfyller.

¹² Se artikkel av undertegnede i *Fast Grunn* nr.2 –02. Se for øvrig F.F.Bruce i tidligere nevnte bok *Det som är sagt*.

Det sier han rett ut innfor døden: *For jeg sier dere at det må oppfylles på meg, dette som er skrevet: Han ble regnet blant overtreidere. For det som er skrevet om meg, er til ende* (Luk 22,37).

Selv om Luk 22,37 er det eneste Jes 53-sitat fra Jesu munn, mangler det ikke på tunge Jesusord med *allusjoner* til Jes 53,13-53,12. Om vi bruker Markusteksten som utgangspunkt, ser vi dette klart i Mk 10,45 og Mk 14,24.

For Menneskesønnen er ikke kommet for å la seg tjene, men for selv å tjene og gi sitt liv som løsepenge i manges sted (Mark 10,45).¹³ Utsagnet ånder av teologi fra Jes 53:

- 1) **Mange.** Det ordet er et hovedord i tjenersangen Jes 52,13-53,12 og forekommer fem ganger. Ved sin fornedrelse og opphøyelse har tjeneren *de mange* for øye. *De mange* er en hebraisme eller semittisme for 'alle'. I rammen av trøsteboken har uttrykket et universelt sikte.
- 2) **I (manges) sted.** Vår oversettelse anvender her en av to mulige forståelser. Den greske preposisjonen *anti* kan bety både *til beste for* og *i stedet for*. Uttrykket løsepenge gjelder frikjøping. ... *til beste for de mange* er i sammenhengen nærliggende. Uttrykket *løsepenge i stedet for de mange* gir også god mening. Stedfortredertanken ligger så sterkt inne i Jesaja 53,10–12 at den sikkert klinger med i Jesu tanke. Norsk Bibel har med god grunn valgt *i manges sted* for å få fram dette.¹⁴
- 3) **Løsepenge.** Det greske ordet *lytron* som her er brukt, gjengir åpenbart *asjam* i Jes 53,10. *Asjam* betegner det sonende skyldoffer. Det begrepet kan fanges inn av det greske *lytron*.¹⁵ For øvrig dreier det seg ikke bare om hvilket enkeltord i Jes 53,13-53,12 som løsepengen motsvarer. Jesus henspiller på hele det stedfortredende verk som profetsteksten beskriver.
- 4) **Å gi sitt liv.** Uttrykket motsvarer Jes 53,10–12 hvor *liv* brukes tre ganger. Alle tre gangene er eiendomspronomenet knyttet til (*sitt liv* – *nafsho*, av *næfæsh*, sjel, liv). At han *gir* sitt liv, samsvarer med Jesajatekstens *uttømte* sin sjel (liv) til døden (53,12). Nok en gang synes det å være den *hebraiske* grunntekst som ligger bak formuleringene, ikke Septuagintas greske oversettelse.

¹³ Selv om parallellordet hos Lukas ikke gjengir ordet om løsepengen, er ikke det bevis på at det er tillagt Jesus i ettertid. Følgende argumenter taler for at Markus her gjengir et utsagn av Jesus:

- 1) Jesus forutsa sin lidelse flere ganger.
- 2) Lukas har gjengitt andre utsagn fra den aktuelle samtalen med disiplene, hans kilde(r) har trolig festet seg ved andre aspekt i samtalen.
- 3) Begrepet menneskesønnen i Mk-teksten hører i NT utelukkende til i Jesu munn, ikke i disiplenes eller evangelistenes. Det borger for ektheten av utsagnet som totalitet.

¹⁴ I Nestles *Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament* er stedfortredertanken tatt for gitt i forbindelse med preposisjonen *anti*.

¹⁵ Joachim Jeremias hevdet dette, se Wolff s. 63.

- 5) **Å tjene.** Trolig merker vi også her gjenklngen av Jes 53,13-53,12. Innledningen lyder som kjent: *Se, min tjener...* Begrepet tjener hører med i selve startproklamasjonen!¹⁶

Mk 10,45 er ikke noe skriftsitat. Men Jesus viser ved de formuleringene han bruker at han har en levende og stadig kontakt med profetordet. Det var – og måtte være – en enhet mellom Guds frelsesvilje uttrykt i Jes 53,13-53,12 og Jesu frelsesvilje. Dette fikk Jesus her anledning til å understreke. Han gjør det riktignok i en formanende sammenheng der det dreier seg om den innbyrdes søskenkjærlighet (Mk 10,43–44, jfr. også Paulus' parenese i Fil 2,5-11).

...

Med Mk 14,24 befinner vi oss midt i lidelseshistorien. Jesus innstifter nattverden: *Og han sa til dem: Dette er mitt blod, paktens blod, som blir utgytt for mange.* Tre uttrykk i dette utsagnet henspiller på Jes 53,13-53,12.

- 1) **For mange.** Her er stedfortredertanken ugjendrivelig. Selv om *hyper* ikke motsvares av noe enkeltord i Jes 53, er selve poenget som ligger i preposisjonen, klart nok framme. Ja, dette *på vegne av* eller *i stedet for* er en *hovedsak* i Jesajateksten (v. 5, 6, 11 og 12).

Mange henspiller på det universelle i Jes 53,13-53,12. Syndeskylden er et universelt fenomen. Det angår *de mange*.

- 2) **Paktens blod.** Markusteksten tydeliggjør ikke at Jesus kalte pakten *den nye pakt* (jf. Matt 26,28). Uttrykket *ny pakt* har sin bakgrunn i Jer 31,31. Bak Markusteksten er det ganske sikkert *trøstebokens* ord om pakten som danner bakteppe. Både den første og den andre sangen om Herrens tjener knyttes sammen med begrepet «pakt» (Jes 42,6 og 49,8). Tjeneren er i egen person selve pakten med Gud. Ved sitt blod åpner han veien for en nyordning i gudsforholdet for Israel og folkeslagene. Nyordningen kommer til uttrykk i Matteusteksten. Jesus har sikkert formulert seg slik at både Jer 31,31 og trøstebokens uttrykksmåter fanges inn.

- 3) Jesu blod **blir utgytt.** Grunntekstens greske ord motsvarer nøyaktig det hebraiske ordet som i Jes 53,12 er oversatt *uttømte* (*uttømte sin sjel*). Riktignok var det mange som utgjør sitt blod i GT. Jesus omtaler slike i Matt 23,35. Noen gjorde det også – som den lidende tjener – frivillig. Men aldri ellers i GT er det tale om en blodsytgytelse for *de mange* slik vi finner det i Jes 53,12. Igjen ser vi at Jesus lar formuleringer fra Jes 53 kaste lys over sin vei mot korset – og over nattverdmåltidet.

Oppsummerende kan vi si at Jesus *den natt da han ble forrådt*, ikke bare sporadisk refererer til Jes 53,13-53,12 på atomistisk vis. Han utfolder Jesajateksten ved det han gjør! Det han sier, henspiller på teksten!

¹⁶ Kontakten mellom GT-begrepet *æbed* og NT-verbet for å tjene (*diakoneesai*) er noe usikker, og svært sterk vekt har ikke dette punkt.

I følge Matteus uttrykte Jesus at blodsutgytelsen for de mange skjedde *til syndenes forlatelse* (Matt 26,28). Dette uttrykket finnes ikke i Jes 53,13-53,12. Men saken syndenes forlatelse er selve målet for det som omtales der! Han døde for synder, misgjerninger, overtredelser. Hensikten var *at vi skulle ha fred* (v. 5). Det er tilgivelsen og det gjenopprettede paktsforhold som er Guds mål. *Derigjennom* vinner tjeneren seg det forløste folket som han er fyrste for.

Fullføre hans vilje

I følge Johannesevangeliet brukte Jesus ofte uttrykket: *fullføre hans vilje* om enheten mellom sin egen og Guds frelsesvilje. Guds frelsesvilje fant han i profetiene. I lydigheten mot Guds plan går Jesus sin lidelsesvei, jfr. også Matt 3,15 (*fullføre all rettferdighet*). Selve skriftsitatene fanger dermed ikke inn hele Jesu forhold til Skriften. Jesus *lever i profetien!*¹⁷ Mellom ham og Skriften er det ingen avstand.

Det er dette 'liv i Skriften' som gir Jesus frihet til å koble sammen to motiver fra GT – i et og samme utsagn. Jesajateksten taler som kjent om *tjenerens* seier, makt og høyhet. Dette er hele fornedrelsens mål: At han skal vinne seg et forløst folk og være gudsrikets hersker. Hva var da mer nærliggende for ham enn nettopp å omtale seg som *Menneskesønnen* i dette utsagnet i Mk 10,45? Menneskesønnen er en høyhetstittel (Dan 7,13–22). Den tittelen var tydeligvis Jesu yndlingstittel.

Jesus finner med andre ord seg selv både

- a) i de typiske *Messiastekstene*, jfr. Luk 4,16-21.¹⁸
- b) i tekstene om *den lidende tjeneren som ble opphøyet* (tjenersangene) og
- c) i Danielteksten om *Menneskesønnen*.

Han knytter sammen alle disse tekstene og gir dem en messiansk tolkning.

Sentrale tekster i denne sammenhengen er lidelsesforutsigelsene. Det samme er Mk 9,12 (etter herliggjøringen på fjellet).

I følge hans tale til disiplene etter oppstandelsen – i Luk 24,38-49 – hevder han at Messias måtte lide og dø (v.46). Og dette *måtte* begrunnes med det som står om ham i Skriftene. Uttrykket Skriftene presiseres nærmere som *Moses, profetene* og *Salmene*, altså hele GT (v.27 og 44). Jes 53,13-53,12, Sak 12,10 og Salme 22 er altså ikke de eneste steder som kommer i betraktning.

Likevel: Jes 52,13-53,12 må ha vært den dominerende teksten. *Og han sa til dem: Så står skrevet, at Messias måtte lide og oppstå fra de døde den tredje dag, og at i hans navn skal omvendelse og syndenes forlatelse forkynnes for alle folkeslag, fra Jerusalem av* (Luk 24,46-47). Jes 53,13-53,12 danner ikke bare bakgrunnen for uttrykket om lidelsens absolutte nødvendighet. Også uttrykkene

¹⁷ Wolff s. 63.

¹⁸ Riktignok ikke anvender grunnet folkets feilforventninger. At han virkelig er Messias, skal foreløpig (inntil palmesøndagen kommer) holdes hemmelig (Messias-hemmeligheten).

syndenes forlatelse og *alle folkeslag* gjenspeiler sterke motiver fra denne teksten. Synden er problemet, og folkeslagene er i fokus for hans forløsergjerning.

Vår konklusjon blir: Selv om Jesus siterer Jes 53,13-53,12 bare en enkelt gang, er den blant de tekstene som sterkest levde i hans bevissthet. Vi aner det av allusjonene til enkeltuttrykk. Og vi aner det når vi registrerer hvor bevisst han er på sin forestående oppgave. Helt fra før dåpen dominerte 'den lidende tjener' fra trøsteboken hans tanker om livsveien og livsoppgaven. Og vi finner det samme eschatologisk perspektiv i hans egen forkynnelse om sin lidelse, død og oppstandelse som vi finner i Jes 53,13-53,12. Derfor er det ikke underlig at evangelistene noen steder (f.eks. Matt 8,17 og Joh 12,37-41) direkte siterer denne teksten i omtalen av Jesus.

Vår oppfatning i denne konklusjonen bekreftes av nyere forskning.¹⁹

Før vi til slutt kort vil se på evangelistenes lidelsesberetninger i lys av Jes 53,13-53,12, må vi hente fram døpernes berømmelige ord til disiplene sine om Jesus etter hans dåp. Dette verset er kilden for den eldste salmen vi kjenner, *Agnus Dei*, ofte brukt ved nattverd.

Joh 1,29

Se der Guds lam, som bærer verdens synd! Det har lenge vært en debatt om disse ordene. Uttrykket *Se der Guds lam* gjentas i v 36.

I Jes 53,7 sies det ikke at Jesus *er* et lam, bare at han *ligner* et lam som føres bort for å slaktes. Lammet brukes bare som en illustrasjon. Det er derfor ikke overraskende at mange heller setter døperens ord i sammenheng med påskelammet i Ex 12.

Men av sammenhengen aner vi at døperen så å si ble tatt med inn i Jes 52,13-53,12 på denne spesielle dåpsdagen i Jordan. Det vi ovenfor har skrevet om Jesu dåp ut fra de synoptiske evangeliene, viser dette. Det døperen selv – ifølge Joh 1 – forteller om Jesu dåp, signaliserer det samme: Han refererer i v. 33 et budskap fra Gud som han selv hadde fått. Dette budskapet 'satte ham på sporet' av den lidende tjener hos Jes. Det er innledningen til den første tjenersangen som budskapet fra Gud henspiller på (om åndstrustringen, Jes 42,1-6): *Jeg kjente ham ikke. Men han som sendte meg for å døpe med vann, han sa til meg: Ham du ser Ånden komme ned og bli over, han er den som døper med Den Hellige Ånd* (Joh 1,33). Sammen med formuleringen *bærer verdens synd* i v. 29, er det nærliggende å tenke seg at døperen har trøstebokens åndstrustedes, *men lidende* stedfortreder i tankene. ... *bærer (verdens) synd* må leses som en klar refleks av Jes 53. Begrepet 'verden' motsvarer Jesajatekstens *de mange* og *folkene*. Kontrasten mellom den dype fornedrelse under syndestrafen og de verdensvide ambisjonene er felles for Jes 52,13-53,12 og Joh 1,29.

¹⁹ Betz er blant de nyere forskere som knytter an til Wolffs undersøkelser og hevder at Jesus tolket sin oppgave ut fra Jes 53, se Betz, O., *Jesus and Isaiah 53*, i Bellinger – Farmer, *Jesus and the Suffering Servant: Isaiah 53 and Christian Origins*, Harrisburg, P.A., 1998, s. 70–87.

Joachim Jeremias gjorde i sin tid en særstudie av Guds lam-begrepet i Joh 1,29 og 36.²⁰ Han påpekte at det hebraiske ordet for tjener på arameisk ble gjengitt med et ord som både kunne bety lam og tjener. Hvis døperen faktisk brukte dette arameiske ordet da han pekte på Jesus (v. 29 og 36), kunne det av evangelisten gjengis som lam, mens døperen like gjerne tenkte tjener. Dermed mente J. Jeremias at mens døperen primært hadde Jes 53 i tanke, tolket evangelisten døperens ord slik at det også refererte til påskelammet. Vi trenger ikke gi tilslutning til alt Jeremias her sier for å se et poeng.

Lidelsesberetningene

Evangelienes pasjonsberetninger har flere trekk som gir assosiasjoner til Jes 52,13-53,12. Det er høyst sannsynlig at evangelistene selv var seg denne likheten bevisst da de skrev. Kritisk forskning har endatil hevdet at evangelistene har latt denne teksten være med på å bestemme hva som skjedde (!) eller at lidelsen i det minste er skildret slik at den best mulig motsvarer GT-teksten.²¹

Underlig er det i tilfelle å registrere at evangelistene aldri uttrykkelig siterer Jes 53 (bortsett fra Jesu eget utsagn i Luk 22,37).

La oss nevne enkelttrekk i lidelsesskildringene som uten tvil samsvarer med Jes 52,13-53,12.

- a) Jesus tidde ved flere anledninger i rettsprosessen, jf. f.eks. Mk 14,43–52. Jes 53,7 beskriver tjeneren som en som tidde i krisen.
- b) Jesus ba for overtrederne, jf. f.eks. Luk 23,34. Dette sies også om tjeneren i siste verset (Jes 53,12).
- c) Josef fra Arimateas grav var muligens en rik manns grav. Ferdig uthogde graver var neppe typisk for fattige. Tjeneren i Jes 52,13-53,12 fikk sin grav blant ugudelige, *men hos en rik var han i sin død* (53,9).
- d) Jesus ble korsfestet sammen med to røvere (Luk 23,33 og 39-43). Dette skulle gitt evangelistene rikelig anledning til å referere til Jes 52,13-53,12. Men de gjør det ikke – direkte.

Kanskje evangelistene ved å gjengi det som skjedde så nøkternt som de gjør, *bevisst* unngikk å referere til profeteteksten? I tilfelle - Hvorfor? De var jo klar over den nære sammenhengen mellom Jes 52,13-53,12 og det som skjedde.

Kanskje Hans Walther Wolff har rett når han hevder at de første som gjenfortalte lidelseshistorien, selv var mer fortrolige med Salmenes bok? Den kunne de utenat, og den var dessuten mye brukt blant folket. Tok de hensyn til dette? Var det derfor de stadig refererte f.eks. til Salme 22 (som for øvrig Jesus selv brukte da han hang på korset)? Kan det også være at evangelistene i likhet med Jesus så

²⁰ Jeremias, Joachim, i Z.N.W, 1935, s. 115ff.

²¹ Dibelius, Martin, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, 1933, s. 185 og 187f

sterkt levde i Jes 52,13-53,12 at de ikke hadde behov for å tydeliggjøre sammenhengen mellom det som skjedde og sangene om den lidende tjeneren?

For troende bibellesere er det uansett en tros-styrkende sammenheng mellom lidelseshistorien med alle deres detaljer og Jes 52,13-53,12.

.....

Vi kunne ha fortsatt på samme måten gjennom resten av NT. Da måtte vi ha stanset ved tekster i Apostlenes gjerninger der Jesus kalles den rettferdige/hellige tjeneren (Apg 3,13 og 26, jf. 3,14, 4,27 og 30). Vi måtte ha viet plass til samtalen mellom evangelisten Filip og den etiopiske hoffmannen i 8,32-35.

Paulus siterer to ganger Jes 52,13-53,12 (Rom 10,16; 15,21), men allusjonene er mange (Rom 4,24-25; 1 Kor 15,3; Gal 1,4; 2,20; Fil 2,5-11; 1Tim 2,6; Tit 2,14; Ef 2,25). Vi finner både *det kristologiske og soteriologiske motiv og eksempelmotivet* ved Jesajateksten i Paulus skildring av Jesus.

Det samme gjelder også 1. Peters brev (1Pet 1,11 og 19; 2,21-25; 3,18). I de katolske brevene og Åpenbaringsboken er allusjonene legio (eksempelvis 1Joh 2,2; Heb 2,9; 9,28; Åp 5,6, 9 og 12.)

Konklusjonen er klar: *Ekkøet fra Jes 53 høres overalt i hele NT*. Det er her grunn til å understreke at dette også gjelder opphøyelsen av tjeneren, ikke bare fornedrelsen. Kanskje har det hatt for liten plass på mange prekestoler. La oss løfte fram temaet Jesus som frelser i sin fylde, slik NT gjør det – på bakgrunn av teksten om den fornedrede og opphøyde tjeneren:

Derfor har også Gud opphøyd ham til det høyeste og gitt ham navnet over alle navn. I Jesu navn skal derfor hvert kne bøye seg, i himmelen, på jorden og under jorden, og hver tunge skal bekjenne at Jesus Kristus er Herre, til Gud Faders ære! (Fil 2,9-11)
